

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

РОДОМАН ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 347.44

**ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ
ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ–2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Луць Володимир Васильович,
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
головний науковий співробітник
відділу проблем приватного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Дзера Олександр Васильович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри цивільного права

кандидат юридичних наук, доцент
Блащук Тетяна Володимирівна,
Навчально-науковий інститут права
ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться «26» квітня 2018 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

Автореферат розіслано «26» березня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. М. Короленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми обумовлена вступом України в європейську спільноту, що потребує удосконалення правового регулювання у всіх сферах суспільних відносин, в тому числі у договірній сфері. Важлива роль тут відводиться цивільно-правовому захисту, за допомогою якого досягається відновлення порушених майнових прав або особистих інтересів, попередження і припинення дій, що порушують права й інтереси зацікавлених осіб тощо. Необхідною умовою інтеграції нашої держави до європейського та світового співтовариства є не лише наділення осіб, які перебувають під її юрисдикцією, широким комплексом прав і свобод, а й створення відповідного механізму їх визнання, дотримання та ефективного захисту. Оскільки такий захист здійснюється насамперед судами, проблема окреслення кола способів захисту цивільних прав та інтересів і з'ясування механізмів їх дії має надзвичайно важливе значення для реального впровадження у суспільні відносини закріпленого у ч. 1 ст. 8 Конституції України принципу верховенства права.

Обрана тема є актуальною ще й тому, що договірне регулювання приватноправових відносин характеризується своєрідною гнучкістю, що певною мірою забезпечує задоволення інтересів учасників цивільного обороту. Відповідно питання дослідження зміни умов договору саме як способу захисту цивільних прав викликає значний науковий інтерес. Відтак питання юридичних фактів (складів) у контексті зміни умов договору зачіпає глибинні фундаментальні поняття оферти, акцепту, істотних умов договору, які міцно пов'язані з практичними аспектами повсякденних правовідносин, що обумовлює актуальність та формує потребу в їх ретельному науковому аналізі. Саме конструкція цивільно-правового договору дозволяє дослідити увесь механізм формування юридичних фактів – підстав виникнення, зміни чи припинення зобов'язань та визначити регулятивний вплив на цивільні правовідносини.

Теоретичним підґрунтям положень та висновків, сформульованих у дослідженні, стали наукові праці вчених-правознавців, які досліджують питання договірного регулювання приватноправових відносин, зокрема: О. І. Антонюк, О. А. Беяневич, С. М. Бервено, Т. В. Боднар, С. О. Бородовського, Т. В. Блащук, В. А. Васильєвої, В. В. Васильєвої, І. В. Венедіктової, М. К. Галянтича, А. Б. Гриняка, О. С. Гришка, С. Ф. Демченка, В. В. Джуня, О. В. Дзери, І. О. Дзери, А. С. Довгерта, І. І. Зазуляка, І. Р. Калаура, І. С. Канзафарової, В. І. Кисіля, В. М. Коссака, А. В. Коструби, О. О. Кота, О. В. Кохановської, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, А. В. Луць, Р. А. Майданика, В. П. Маслової, Г. К. Матвєєва, В. М. Махінчука, В. С. Мілаш, О. І. Міхно, В. Г. Олюхи, Н. М. Пархоменко, Т. М. Підлубної, М. Д. Пленюк, С. О. Погрібного, В. Д. Примака, Я. В. П'янової, З. В. Ромовської, М. М. Сибільова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Н. В. Федорченко, Є. О. Харитонова, Р. Б. Шишки, Я. М. Шевченко, В. Л. Яроцького, А. Г. Яреми та інших.

Водночас, зважаючи на теоретичні напрацювання попередників із цієї проблематики, дискусійними й сьогодні залишаються питання принципів та закономірностей застосування такого способу захисту цивільних прав та інтересів, як зміна умов договору, окремої уваги потребують питання визначення поняття, ознак та особливостей правового регулювання цього способу захисту суб'єктивних цивільних прав, його відмежування від суміжних способів захисту тощо. Наведене не лише обумовлює вибір теми дослідження, але й свідчить про її актуальність як в теоретичному плані, так і з позицій договірної та судової практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України «Правове забезпечення стабільності цивільного обороту» (номер державної реєстрації 0113U001121) та «Договірне регулювання приватноправових відносин у цивільному праві України» (номер державної реєстрації 0116U000174). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 27 березня 2013 р. (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні нових теоретичних положень, що спрямовані на вдосконалення механізму захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів при зміні умов договору, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права, та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства, забезпечення правового порядку при зміні договірних зобов'язань з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Для досягнення поставленої мети основна увага в дисертації зосереджена на вирішенні таких *завдань*:

- здійснити загальну характеристику існуючих підходів та позицій щодо визначення поняття цивільно-правового договору та його характеристики як правозмінюючого юридичного факту;
- охарактеризувати оферту і акцепт в динаміці зобов'язальних правовідносин;
- відмежувати зміну умов договору як спосіб захисту від суміжних способів захисту цивільних прав та інтересів;
- визначити особливості та наслідки зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів;
- охарактеризувати згоду сторін як дієву підставу зміни умов договору;
- виокремити та охарактеризувати зміну умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї зі сторін договору у разі істотного порушення договору другою стороною як найбільш поширену підставу зміни умов договору;
- охарактеризувати односторонню відмову від частини договірних зобов'язань як підставу зміни умов договору;
- розкрити особливості істотної зміни обставин як підстави зміни умов договору;

– сформулювати пропозиції для покращення законодавчого регулювання в сфері захисту цивільних прав та інтересів, зокрема, щодо зміни умов договору.

Предметом дослідження є зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів, підстави зміни умов договору, відповідні теоретичні положення та концептуальні підходи щодо визначення зміни умов договору, національне законодавство України та нормативно-правові акти інших держав, а також судова практика у справах щодо захисту суб'єктивних цивільних прав у випадку порушення договірних зобов'язань.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при зміні умов договору як спосіб захисту невизнаних, оспорюваних, порушених суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Зокрема, за допомогою *методу системно-структурного аналізу* визначено місце договору як правозмінюючого юридичного факту в системі юридичних фактів, а також встановлено значення зміни умов договору як самостійного способу захисту цивільних прав та інтересів (*підрозділи 1.1, 1.3*). *Діалектичний метод* пізнання дав змогу з'ясувати сутність таких понять, як механізм договірної регуляції, цивільно-правовий договір, спосіб захисту цивільних прав та інтересів, зміна умов договору, істотність порушення договору, одностороння відмова від частини договору тощо (*розділи 1, 2*). *Метод аналізу та синтезу* використовувався при відмежуванні зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів від суміжних способів захисту, визначенні ролі та значення оферти і акцепту при впливі на динаміку договірних зобов'язань (*підрозділи 1.2, 1.3*). Використання *методу класифікації* дозволило системно дослідити підстави зміни умов договору за законодавством України (*розділ 2*). *Функціональний метод* дозволив окреслити об'єктивні передумови для вироблення ефективного механізму захисту порушених суб'єктивних прав контрагентів за договором (*підрозділ 2.1*). За допомогою *методу моделювання* виявлено недоліки в нормах цивільного законодавства України в частині зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів, а також запропоновано конкретні шляхи їх усунення (*підрозділи 2.2, 2.3, 2.4*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці та застосуванні авторського підходу до системного визначення зміни умов договору в системі способів захисту цивільних прав та інтересів. Сформульовані у цьому дослідженні висновки конкретизуються у таких найважливіших наукових положеннях, які мають ознаки новизни та виносяться на захист:

Вперше:

1) запропоновано під зміною умов договору як способом захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів розуміти дію юридичного характеру, що вчиняються у відповідь на невиконання чи неналежне виконання контрагентом договірних умов або у разі настання реальної загрози порушення умов

договору, з метою припинення такого порушення та відновлення порушених суб'єктивних цивільних прав кредитора;

2) доведено, що зміна умов договору за своєю правовою природою є юридичною дією (правочином), спрямованою на зміну цивільних прав та обов'язків. Такі дії підпорядковуються загальним правилам щодо порядку вчинення правочину з урахуванням того, що сторони не укладають новий договір (як у випадку з новацією), а змінюють існуючі договірні умови;

3) доведено, що договір як юридичний факт містить у собі певну модель обставин, що слугують виникненню, зміні та припиненню правовідношення, тому «зміну договору» слід розглядати як: а) спосіб захисту прав – у випадках порушення договору однієї із сторін (п. 6 ч. 2 ст. 16, ч. 2 ст. 651, ст. 615 ЦК України); б) здійснення сторонами своїх прав, що впливають із договірною правовідношення; в) спосіб захисту інтересу при зміні договору у зв'язку із істотною зміною обставин;

4) обґрунтовано недоцільність ототожнення мовчання сторони, якій надіслано пропозицію щодо зміни умов договору, із мовчазною згодою на зміну договору. Мовчання в цьому випадку необхідно відрізняти від мовчазної згоди сторони у разі пролонгації договору на новий строк, що є окремим випадком зміни договору;

5) запропоновано підстави правомірної односторонньої відмови від договору класифікувати на: а) юридичні підстави (норми права, договірні положення); б) фактичні підстави (порушення умов договору, істотне погіршення майнового стану контрагента тощо). Сукупність юридичної і фактичної підстав (складний юридичний склад) створює передумови для односторонньої відмови у договірних відносинах.

Удосконалено:

б) наукове положення, що складність зміни договірного зобов'язання відображається у збереженні договірною зв'язку між контрагентами з певним корегуванням обсягу їх прав та обов'язків, що може виражатися у: а) зміні суб'єктів договірного зобов'язання; б) зміні об'єкту договірного зобов'язання; в) зміні змісту договірного зобов'язання;

7) обґрунтування доцільності розмежування на законодавчому рівні положень ст. 651–654 ЦК України на норми, які будуть окремо регулювати підстави, правові наслідки та форму зміни договору та його розірвання, оскільки наразі положення ст. 651–654 ЦК України регулюють одночасно підстави, наслідки та форми зміни і розірвання договору;

8) розуміння, що оферта та акцепт як окремі юридичні факти не володіють ознакою автономності, яка є необхідною для правочину, а відтак є лише окремими етапами домовленості контрагентів на шляху зміни договору (динаміки зобов'язальних правовідносин), вони існують з відносно обмеженою тривалістю та синтезуються у договір;

9) обґрунтування доцільності визнання односторонньої зміни договору одностороннім правочином, що може породжувати правові наслідки не лише для однієї сторони, а для обох контрагентів договору. Зазначені правові наслідки

можуть проявлятися у встановленні обов'язку для іншого контрагента. Доведено необхідність застосування до випадків односторонньої зміни договору положень ч. 3 ст. 651 ЦК України, які є спеціальними у відношенні до п. 2 ч. 3 ст. 202 ЦК України.

Дістало подальшого розвитку:

10) розуміння того, що, незважаючи на схожість ознак істотності зміни обставин за договором із ознаками форс-мажорних обставин (випадок, непереборна сила), вони є діаметрально протилежними за своїм юридичним змістом поняттями, оскільки при істотній зміні обставин слід розуміти те, що заявник має на меті змінити договір і виконувати його умови у зміненому вигляді, а у випадку застосування поняття «форс-мажорні обставини» слід розуміти те, що заявник має на меті звільнення від відповідальності за невиконання договору;

11) додаткові аргументи на користь висновку про недоцільність віднесення зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів до заходів цивільно-правової відповідальності, зважаючи на: а) відсутність додаткового майнового обов'язку у порушника; б) відсутність вини як на підставу застосування таких заходів (ст. 614 ЦК України); в) обставини (випадок і непереборна сила), що є підставами для звільнення від відповідальності (ст. 617 ЦК України).

12) теза, що правовим наслідком порушення договірних умов є зміни у структурі зобов'язання, що відображаються в тому, що потенційно існуючі в його змісті охоронні обов'язки (щодо відшкодування збитків, сплати неустойки тощо) з порушенням договірної зобов'язання починають реалізовуватися, відбувається покладення додаткових обов'язків і у кредитора з'являється право вимагати від боржника їх виконання;

13) теза про доцільність виокремлення місця в договорі як специфічного способу заміни сторін у зобов'язанні, що передбачає передачу усієї сукупності прав та обов'язків за договором однієї із сторін за погодженням з іншою стороною;

14) наукова позиція, що порушення права разом з діями, що входять до змісту способів захисту, становить юридичний склад, який є підставою для зміни правовідношення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у *нормотворчій діяльності* – для удосконалення цивільного законодавства в частині підстав, правових наслідків та форми зміни цивільно-правового договору;

– у *науково-дослідній сфері* – як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень проблем захисту цивільних прав та інтересів шляхом зміни умов договору;

– у *правозастосовчій діяльності* судових органів у справах, пов'язаних із захистом цивільних прав та інтересів шляхом зміни умов договору;

– у *навчальному процесі* під час викладання дисциплін «Зобов'язальне право України» та «Договірне право України», спецкурсу «Особливості договірних правовідносин у сфері транспортного права», а також при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях відділів проблем приватного права та проблем договірних прав Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Результати дослідження та його висновки були впроваджені при викладанні спецкурсу «Особливості договірних правовідносин у сфері транспортного права» у Київській державній академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (додаток Б). Крім того, результати дослідження та його висновки обговорювались на засіданні судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду Рівненської області (додаток В).

Окремі положення дисертації оприлюднювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних заходах: II Міжнародній науково-практичній конференції «Малиновські читання» (15–16 листопада 2013 року, м. Острог); III Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (15 березня – 15 квітня 2014 року, м. Харків); III Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права», присвяченій 15-річчю Юридичного факультету Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (10–11 квітня 2014 року, м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (14–15 листопада 2014 року, м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (12–13 грудня 2014 року, м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (16–17 жовтня 2015 року, м. Львів); XXXI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження» (30–31 грудня 2015 року, м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (15–16 січня 2016 року, м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (22–23 січня 2016 року, м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (1–2 липня 2016 року, м. Дніпро); Міжнародній науково-практичній конференції «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ» (23–24 грудня 2016 року, м. Херсон).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, які охоплюють 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок. Список використаних джерел складається зі 243 найменувань та міститься на 23 сторінках. 3 додатки містяться на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, грантами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані у дослідженні, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Договір як правозмінюючий юридичний факт в цивільному праві України» складається з трьох підрозділів, в яких охарактеризовано поняття договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту та розкрито вплив оферти і акцепту на динаміку договірних зобов'язань.

Підрозділ 1.1 «Поняття цивільно-правового договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту» присвячено дослідженню понять «договір», «юридичні факти (склади)», «домовленість», «зміна умов договору», «згода». У зв'язку із цим встановлено, що цивільно-правовий договір не лише займає центральне місце в регулюванні майнового обігу і виступає основною правовою формою регулювання ринкових відносин, а й як правозмінюючий юридичний факт слугує підставою зміни зобов'язальних правовідносин.

Запропоновано цивільно-правовий договір розглядати як юридичний факт, що слугує підставою не лише виникнення договірних зобов'язань, а й їх зміни та припинення. Разом із тим роль цивільно-правового договору не обмежується тільки тим, що він впливає на динаміку цивільних правовідносин (породжує, змінює або припиняє їх), а визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірної зобов'язання, тобто є регулятором поведінки сторін у цивільних правовідносинах, в тому числі й зміни.

Доведено, що «згода» у контексті ст. 651 ЦК України використовується законодавцем як для позначення односторонніх, так і для взаємоузгоджених дій. Оскільки згода сторін є вираженням волевиявлення на прийняття пропозиції, що надійшла від другої сторони договору, за своїм правовим значенням вона є синонімом терміну «домовленість». Зважаючи на це, сторони правочину можуть за взаємною домовленістю між собою обумовити нові істотні умови щодо зміни умов раніше укладеного договору. В основу зміни договору покладено спільне волевиявлення сторін, що відповідає волі кожного із них і спрямоване на зміну правовідношення на узгоджених між ними умовах. Можливість у будь-який час змінити умови договору впливає з принципу свободи договору, який є послідовним та основоположним началом регулювання сучасного цивільного обігу.

Зміна умов договору саме за згодою сторін найбільше відповідає природі договірних відносин, оскільки як засіб цивільно-правового регулювання служить способом вираження (закріплення) індивідуально-правових приписів (актів поведінки), які виконують роль регулятивних договірних правил поведінки сторін.

При цьому й умови зміни договору формулюються з метою визначення фактичних обставин, при яких сторони мають діяти.

Підрозділ 1.2 «Вплив оферти та акцепту на динаміку договірних зобов'язань» присвячено дослідженню динаміки договірних відносин у зв'язку зі зміною умов. Акцентується увага на важливості досягнення згоди щодо усіх істотних умов договору. При цьому встановлено, що в основі будь-якої домовленості (в тому числі й про внесення змін) лежать розрізнення інтересів сторін, індивідуальність, відокремленість. Узгодження індивідуальних волевиявлень сторін договору передбачається за допомогою такого етапу, як ініціювання процесу, що виражається через оферту та акцепт.

Обґрунтовано, що оферта і акцепт є процедурними елементами укладання договору, які в результаті створюють договірні правовідносини, при цьому права та обов'язки у договорі встановлюються за наслідком погодження волі контрагентів. Відповідно свобода у здійсненні договірних зобов'язань, в тому числі й щодо оферти та акцепту, вбачається не лише через результат погодження волі контрагентів у момент укладення договору, а й при зміні його умов. Доведено, що оферта і акцепт як окремі юридичні факти не наділені ознакою автономності, яка є необхідною для правочину, а є лише окремими етапами домовленості контрагентів на шляху укладення договору (динаміки зобов'язальних правовідносин), існують з відносно обмеженою тривалістю та синтезуються у договір.

Запропоновано внести зміни до положення ч. 2 ст. 644 ЦК України з метою спрощення механізму зміни умов договору та уникнення конфліктних ситуацій між контрагентами договору, встановивши нормально необхідний час для відповіді про зміну умов договору не пізніше 20 днів, тобто, 20 днів – це максимальний строк для надання відповіді акцептантом.

У *підрозділі 1.3 «Зміна умов договору в аспекті захисту цивільних прав та інтересів»* запропоновано захист суб'єктивних цивільних прав визначати як змішаний (матеріально-процесуальний) правовий інститут, оскільки захист межує зі здійсненням прав (позиція про примусовість здійснення прав), що свідчить про його належність до сфери матеріального права, і знаходить свій зовнішній вираз у діяльності юрисдикційних органів, що вимагає втілення цього права у процесуальні (процедурні) форми. Примусовість захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, тісний зв'язок механізму такого захисту з процедурно-процесуальними нормами права дозволяє говорити про захист суб'єктивних цивільних прав як про комплексне юридичне утворення на рівні інституту права. Механізм реалізації правового захисту включається у сферу правового регулювання тоді, коли необхідно усунути перешкоди, що виникають на шляху здійснення суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом.

Виділено наступні ознаки способів захисту цивільних прав та інтересів в договірних зобов'язаннях: а) підставою для їх застосування є закон, договір чи звичай ділового обороту; б) вони реалізуються стороною договору у рамках матеріального правовідношення; в) вони є складовою частиною одного з елементів

методу цивільно-правового регулювання; г) виникають із факту об'єктивно-протиправного діяння (порушення, невизнання чи оспорювання права).

Запропоновано відмежування зміни умов договору від інших способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів здійснювати за такими ознаками: а) зміна договірної зобов'язання відображається у зміні його структурних елементів (суб'єкт, об'єкт чи зміст); б) зміна договірної зобов'язання відбувається внаслідок настання певних підстав – юридичних фактів (договір, неможливість виконання договірних умов у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає, смерть боржника чи кредитора, якщо зобов'язання нерозривно пов'язане з ними тощо); в) спрямованість на майбутнє. Відповідно зміна договірної зобов'язання як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів виражається у значенні: 1) поведінки потерпілої сторони договору, що полягає у вчиненні нею дій, спрямованих на зміну умов договору; 2) наслідків порушення договірних умов контрагентом, що спрямовані на припинення порушення (зміна одного або кількох елементів правовідношення).

Обґрунтовано недоцільність ототожнення таких понять, як «зміна зобов'язання» і «зміна умов договору», оскільки зміна зобов'язання, пов'язана зі заміною суб'єкта, не є зміною умов договору, адже сторони договору є творцями його змісту (умов), тому й умовами договору бути не можуть. Зважаючи на це, зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав в сукупності з такими юридичними фактами, як порушення договірних умов, наявність договірних застережень тощо, є підставою зміни договірної правовідношення. Відповідно зобов'язання може бути змінено за змістом (якісна ознака) і за складом (кількісна ознака), проте для характеристики поняття зміни договору не має значення ні кількісна сторона, оскільки змінені можуть бути одразу всі умови договору, ні якісна сторона договору, тобто які умови договору змінюються і в якому обсязі. Зміні можуть бути піддані будь-які умови договору – про предмет, про спосіб виконання, про місце або строк виконання тощо. Водночас зміна договору не завжди може зачіпати зміст основного зобов'язання, оскільки можуть бути змінені умови, що встановлюють додаткові зобов'язання, права та обов'язки на випадок його порушення тощо.

Обґрунтовано доцільність віднесення зміни договірної правовідношення до заходів оперативного впливу, зважаючи, що якщо сторони договору домовляться, що у разі порушення договору одна зі сторін матиме право в односторонньому порядку змінити правовідношення, то такий захід відповідатиме характерним для заходів оперативного впливу ознакам, а також застосуванню санкцій за сам факт допущеного правопорушення. Відповідно можливим є розгляд зміни договірної правовідношення як правового наслідку окремих заходів оперативного впливу, зокрема, односторонньої відмови від договору, а також одночасно як самостійного заходу оперативного впливу у випадках, прямо передбачених законом або договором.

Розділ 2 «Підстави зміни умов договору за законодавством України» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто особливості зміни умов договору за згодою сторін, за рішенням суду на підставі вимоги однієї зі сторін

договору у разі істотного порушення договору другою стороною, у разі односторонньої відмови, у зв'язку з істотною зміною обставин.

У підрозділі 2.1 «Зміна умов договору за згодою сторін» встановлено, що в основі зміни договору знаходиться спільне волевиявлення сторін, яке відповідає волі кожного із них і спрямоване на зміну правовідношення на узгоджених між ними умовах. Саме наявність взаємного вираження волі й відрізняє згоду про зміну договору від інших підстав такої трансформації правовідносин, які спираються на одностороннє волевиявлення, що реалізується, як правило, в примусовому порядку.

Можливість у будь-який час змінити умови договору впливає з принципу свободи договору, зміст якого в контексті зміни умов договору виражається в таких основних положеннях: а) у свободі особи вільно вступати в договірні відносини; б) у свободі сторін вільно обирати вид договору (як поійменованій, так непоійменованій законодавчо), яким регулюватимуться відносини між ними; в) у свободі сторін самостійно визначати умови (зміст) договору; г) у свободі сторін у період дії договору як змінювати зобов'язання, що впливають із нього, так і припиняти дію договору загалом.

Обґрунтовано, що основною вимогою для можливості застосування положень ч. 1 ст. 651 ЦК України є реальна наявність договірного зобов'язання, тобто сторони повинні перебувати в триваючих договірних правовідносинах. На практиці сторони вдаються до зміни саме тих умов договору, збереження яких порушує (порушувало, порушуватиме) їх суб'єктивні права. Шляхом зміни умов договору сторони без звернення до судових органів обирають і формулюють оптимальні правила поведінки, забезпечуючи тим самим самозахист суб'єктивного цивільного права від його порушення. Зміна умов договору може здійснюватися і з метою недопущення порушення суб'єктивних прав сторін договору в майбутньому, що дозволяє говорити не про захист, а про охорону цивільного права.

У підрозділі 2.2 «Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї зі сторін договору у разі істотного порушення договору другою стороною» встановлено, що зміна умов договору з підстав, передбачених ч. 2 ст. 651 ЦК України, є досить складною, оскільки включає в себе декілька елементів, які повинні існувати одночасно, а саме: а) повинно мати місце порушення договору; б) таке порушення повинно бути істотним; в) таке істотне порушення повинно завдавати шкоду; г) наслідком такого порушення є відсутність очікуваного за договором результату, на який сторона розраховувала при укладенні договору.

Істотне порушення договору є підставою для його зміни лише тоді, коли воно вже відбулося. Визнаючи істотність порушення договору, суд повинен виходити з того, що як підставу для зміни договору на вимогу однієї сторони закон передбачає не тільки факт порушення умов договору другою стороною, а й обов'язково наявність шкоди, завданої потерпілій стороні цим порушенням. Обґрунтовано доцільність введення до загальних положень про припинення зобов'язання орієнтовного переліку істотних порушень договору, які є підставою для розірвання договору в судовому порядку. До категорії істотних порушень договору

запропоновано віднести: а) порушення, які призводять чи можуть призвести до значних збитків у кредитора (включаються реальні збитки та упущена вигода); б) порушення, які унеможлиблюють використання предмета договору за призначенням; в) порушення, які пов'язані з неналежним способом виконання договірною зобов'язання тощо.

Зважаючи, що поняття «істотне порушення» є узагальнюючим і дозволяє сторонам і суду в одному й тому ж випадку по-різному його тлумачити, запропоновано судам при визначенні істотності порушення договірною зобов'язання враховувати такі фактори: а) принципове значення належного виконання договірних умов; б) чи позбавляє порушення істотним чином кредитора того, на що він розраховував, крім випадків, коли боржник не передбачав і не міг розумно передбачити такий результат; в) чи є порушення умисним і чи не може зобов'язання бути виконаним належним чином в подальшому. Відповідно суди не повинні обмежуватися посиланням на ознаки істотності порушення, а зобов'язані вказувати на ті обставини, які ними враховувалися при визначенні істотності стосовно конкретної ситуації. Зокрема, при визначенні істотності порушення договору судам до уваги слід приймати такі обставини, як: а) значність самого порушення як факту; б) значність негативних наслідків порушення. Як факультативні чинники істотності порушення судом повинні бути досліджені такі обставини, як: втрата довіри до боржника; обґрунтований інтерес боржника в збереженні договору або його відсутність; несумлінність боржника; вина кредитора і його сумлінність тощо.

Встановлено, що законодавець у абз. 2 ч. 2 ст. 651 ЦК України, використовуючи при формулюванні поняття «істотності порушення» словосполучення «значною мірою позбавляється», розкриває одне оціночне поняття через інше. Запропоновано судам на основі детального та глибокого аналізу договірних умов визначати той обсяг прав, на які сторона розраховувала при вступі у договірні відносини. Договір в такому випадку допомагає визначити верхню межу очікуваних сподівань потерпілої сторони. Крім того, слід враховувати й момент, в який повинні формуватися законні очікування потерпілої сторони, маючи на увазі також і динаміку договірною правовідношення. У зв'язку з цим несправедливо було б обмежувати законний інтерес сторін лише тими умовами, які були обумовлені в момент укладення договору, якщо в подальшому такі умови піддавалися змінам.

У підрозділі 2.3 «Зміна умов договору у разі односторонньої відмови» встановлено, що такий спосіб об'єднує неюрисдикційний механізм зміни договірних відносин і є наслідком серйозного порушення, найчастіше – невиконання договірних зобов'язань. Особливістю односторонньої зміни умов договору є відсутність згоди іншої сторони – контрагента. При застосуванні односторонньої відмови від виконання договору незалежність волі кожної зі сторін договору від волі контрагента є основою для можливості правомочній стороні в односторонньому порядку здійснювати дії зі зміни договірних відносин без узгодження своїх дій з протилежною стороною договору. Тобто, одностороння зміна умов договору – це

спосіб реагування однієї сторони договору на такі порушення договору іншою стороною, негативні наслідки яких не можуть бути попереджені іншими шляхами.

Запропоновано підстави односторонньої відмови від зобов'язань за вольовим критерієм класифікувати на: 1) підстави, що не залежать від сторін (ч. 4 ст. 844 ЦК України, ст. 156, 157 Кодексу торговельного мореплавства України); 2) підстави, що визначаються специфікою договору, з урахуванням якої одній зі сторін надається можливість відмовитися від договору, відшкодувавши збитки другій стороні (ч. 3 ст. 702, ч. 4 ст. 849, ч. 2 ст. 867, ч. 1 ст. 935, ч. 5 ст. 1013 ЦК України).

Встановлено, що одностороння відмова від виконання договору найчастіше застосовується в якості оперативної санкції у відношенні до сторони, яка порушує свої зобов'язання. У разі односторонньої відмови від договору лише в певній частині договірне зобов'язання не припиняється, а змінюється, причому не шляхом зміни умов договору, а шляхом припинення частини зобов'язання. Тобто зміна договору має чітко визначені межі, оскільки змінюються окремі його положення, але не сама модель. Механізм здійснення права на односторонню зміну умов договору (зобов'язання) охоплює такі елементи: 1) спосіб односторонньої зміни умов договору, суть якого полягає у застосуванні неюрисдикційних механізмів зміни договірних правовідносин; 2) повідомлення другої сторони про односторонню зміну умов договору, надіслане їй у передбаченій договором або законом формі та у встановлений строк; 3) момент зміни договірних відносин, що визначається отриманням повідомлення, якщо інший строк не зазначений в самому повідомленні.

У підрозділі 2.4 «Зміна умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин» запропоновано під істотною зміною обставин розуміти ускладнення, що пов'язані з фактичними перешкодами виконання договірного зобов'язання. Істотна зміна обставин повинна відбутися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а внаслідок непередбачуваної зміни зовнішніх обставин, що не залежать від їх волі. В цьому контексті право сторін на зміну договору розглядається як один із юридичних засобів, передбачений ст. 652 ЦК України.

Доведено, що, незважаючи на оціночний характер поняття «істотна зміна обставин», положення абз. 2 ч. 1 ст. 652 ЦК України містить критерій, за яким зміну обставин можна визначити як істотну, зокрема: обставини мають змінитися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. При цьому, виправданим у цьому аспекті є підхід, згідно з яким істотна зміна обставин повинна бути результатом зовнішньої дії, не пов'язаної з волею сторін договору.

Обґрунтовано доцільність закріплення у ч. 1 ст. 652 ЦК України положення, за яким сторони договору можуть змінити його умови за взаємною згодою між собою. Такий варіант поведінки сторін повною мірою відповідає вимогам добросовісності в цивільному праві та дозволяє розв'язати проблеми, пов'язані з істотною зміною обставин (включаючи за необхідності й питання щодо наслідків розірвання договору), на підставі домовленості сторін. У разі недосягнення сторонами згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися,

заінтересована сторона може звернутися до суду з позовом про зміну договору на підставі ст. 652 ЦК України.

Встановлено, що ознаки істотності зміни обставин за договором частково перетинаються із ознаками поняття «форс-мажорні обставини (випадок, непереборна сила)». Відтак запропоновано розрізняти поняття «істотна зміна обставин» та «форс-мажорні обставини» за правовими наслідками їх настання. При використанні терміну «істотна зміна обставин» заявник має на меті змінити договір і виконувати його умови у зміненому вигляді, а у випадку використання терміну «форс-мажорні обставини» заявник має на меті звільнення від цивільної відповідальності за невиконання договору, у зміні яких він не зацікавлений.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновані нові теоретичні положення, що спрямовані на вдосконалення механізму регулювання приватноправових відносин при зміні умов договору, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права, та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства. За результатами проведеного дослідження автором сформульовані такі висновки наукового і практичного характеру:

1. Договір як юридичний факт слугує підставою не лише виникнення договірних зобов'язань, а й їх зміни, оскільки визначає зміст суб'єктивних цивільних прав та юридичних обов'язків учасників договірної зобов'язання. Відтак ознаками такого правозмінюючого юридичного факту є: а) волевиявлення як однієї особи (сторони), так і спільне волевиявлення сторін, яке відповідає волі кожного із них і спрямоване на зміну правовідношення на узгоджених між ними умовах; 2) розглядається як спільна дія осіб, що спрямована на зміну цивільних прав та обов'язків. Можливість у будь-який час змінити умови договору впливає з принципу свободи договору, який є послідовним та основоположним началом регулювання сучасного цивільного обороту.

2. Зміна договору за згодою сторін найбільше відповідає природі договірних відносин, адже як засіб цивільно-правового регулювання служить способом вираження (закріплення) індивідуально-правових приписів (актів поведінки), які виконують роль регулятивних договірних правил поведінки сторін. При цьому умови зміни договору формулюються з метою визначення фактичних обставин, при яких сторони мають діяти.

3. Законодавець у п. 1 ч. 2 ст. 672 ЦК України допускає зміну об'єкта договірної зобов'язання, що відображається у зміні кількості товару, який повинен бути переданий за договором, наслідком чого є і зміна змісту зобов'язання, адже зменшується обсяг обов'язку продавця щодо передання необхідної кількості товару і, відповідно, й обов'язку покупця щодо його оплати.

4. Способи захисту за своїм обсягом є ширшим поняттям, ніж заходи примусу, оскільки передбачають не лише відновлення порушеного права чи компенсацію втрат, але і попередження, припинення і усунення порушення цивільного права.

5. Під способами захисту цивільних прав та інтересів в договірних зобов'язаннях розуміється така поведінка сторони договору, що має на меті їх захист, визнання або поновлення на підставі положень договору, нормативно-правових актів України чи звичаїв ділового обороту, в результаті здійснення якої потерпіла сторона може припинити порушення договірних умов, здійснити відновлення порушених прав і таким чином реалізувати надане їй суб'єктивне цивільне право на захист.

6. Суб'єктивне цивільне право та охоронюваний законом інтерес є юридичними дозволами, що виступають засобом досягнення цілей і завдань цивільного законодавства та співвідносяться з основним засобом досягнення цілей і завдань цивільного законодавства (цивільною формою) як особливе й загальне, оскільки, з одного боку, самі виступають її складовою частиною, а з іншого боку – є додатковою умовою (гарантією) досягнення таких цілей і завдань.

7. Зміна умов договору може здійснюватися з метою недопущення порушення суб'єктивних прав сторін договору в майбутньому, що дозволяє говорити не про захист, а про охорону цивільного права.

8. Застосування односторонньої відмови від договору можливе у двох випадках: 1) якщо це вже обумовлено раніше укладеним договором (сторони наперед домовилися про можливість односторонньої відмови від виконання договору); 2) за умови встановлення такого права нормами законодавства (право на односторонню відмову від договору може бути прямо передбачено нормами законодавства).

9. Для застосування положень ч. 1 ст. 651 ЦК необхідне існування реального договірної зобов'язання, тобто сторони правочину повинні перебувати у триваючих правовідносинах, адже у випадку якщо договір за певних причин перестав існувати, то й закріплені в ньому домовленості зміни не підлягають.

10. Одностороння зміна умов договору – це спосіб реагування однієї сторони договору на порушення його умов іншою стороною, негативні наслідки яких не можуть бути попереджені іншими шляхами.

11. Істотна зміна обставин повинна настільки ускладнити виконання договірної зобов'язання, що це призведе до неможливості його виконання. Відповідно істотною зміною обставин є такі ускладнення, що пов'язані з фактичними перешкодами виконання такого зобов'язання. Істотна зміна обставин повинна настати не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певної дії ззовні. Істотна зміна обставин є самостійним випадком зміни або розірвання договору, тому ст. 652 ЦК України не може застосовуватися субсидіарно у відношенні до інших статей ЦК України, які передбачають зміну окремих видів договорів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Родоман Т. О. Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною // Часопис

Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 2 (8). URL: lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf.

2. Родоман Т. О. Поняття договору за українським та іноземним цивільним законодавством в контексті різних правових сімей: порівняльний аспект // Вісник Донецького національного університету. Серія В: економіка і право. 2013. № 2. С. 319–322.

3. Родоман Т. О. Характеризуючі ознаки поняття «зміна умов договору» в цивільному законодавстві України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 4 (75). С. 46–50.

4. Родоман Т. О. Одностороння відмова від договору як підстава зміни його умов // Судова апеляція. 2014. № 2 (35). С. 106–110.

5. Родоман Т. О. Проблема визначення поняття зміни умов договору в цивільному законодавстві України // Судова апеляція. 2014. № 3 (36). С. 112–118.

6. Родоман Т. О. До питання способів захисту цивільних прав та інтересів у контексті положень ст. 16 Цивільного кодексу України // Судова апеляція. 2015. № 4 (41). С. 65–70.

7. Родоман Т. О. Оферта та акцепт як самостійні елементи в процесі укладення договору: від теорії до судової практики // Судова апеляція. 2016. № 3 (44). С. 92–100.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз:

8. Родоман Т. О. До питання судової практики застосування положень ст. 652 ЦК України щодо зміни умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин // Молодий вчений. 2017. № 5.1 (45.1). С. 104–110.

9. Родоман Т.О. Істотна зміна обставин як підстава для зміни умов договору в контексті ст. 625 Цивільного кодексу України. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 9(15). С. 71–81.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Родоман Т. О. До поняття «договору» в інституті зобов'язального права українського та іноземного цивільного законодавства // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», 15–16 листопада 2013 року. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 163–165.

11. Родоман Т. О. Особливості зміни умов договору з підстав односторонньої відмови від нього // Теорія та практика сучасної юриспруденції: Матеріали III Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), 15 березня–15 квітня 2014 року. Харків: Видавництво «Точка», 2014. С. 452–453.

12. Родоман Т. О. Проблеми зміни умов договору перевезення вантажу у разі його істотного порушення // Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права: Матеріали III Міжнародної

наукової конференції, присвяченої 15-річчю Юридичного факультету Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, 10–11 квітня 2014 року. Київ: КДАВТ, 2014. С. 241–243.

13. Родоман Т. О. Поняття «зміна умов договору» та його характеризуючі ознаки // Права та обов'язки людини у сучасному світі: Міжнародна науково-практична конференція, 14–15 листопада 2014 року. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. Ч. 1. С. 121–123.

14. Родоман Т. О. Загальна характеристика зміни умов договору за згодою сторін у контексті положень ч. 1 ст. 651 Цивільного кодексу України // Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики: Міжнародна науково-практична конференція, 12–13 грудня 2014 року. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. Ч. 1. С. 85–88.

15. Rodoman T. O. On the Question of Civil Rights and Interests Protection Methods in the Context of Art.16 of the Civil Code of Ukraine // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 жовтня 2015 року. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 37–41.

16. Rodoman T. On the Question of the Civil Contract Content // Сучасні наукові дослідження: Матеріали XXXI Міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 грудня 2015 року. Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2015. Т. 4. С. 17–19.

17. Родоман Т. О. Зміст договору: щодо питання оферти // Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 січня 2016 року. Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2016. С. 35–38.

18. Родоман Т. О. Зміст договору: щодо питання акцепту // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 січня 2016 року. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 32–35.

19. Родоман Т. О. Зміна умов договору за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом // Актуальні питання реформування правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 1–2 липня 2016 року. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 27–30.

20. Родоман Т. О. Зміна умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин у контексті положень ст. 652 Цивільного кодексу України // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 грудня 2016 року. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 2. С. 15–18.

АНОТАЦІЇ

Родоман Т. О. Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ, 2018.

У дисертації здійснено загальну характеристику існуючих підходів та позицій щодо визначення поняття договір як правозмінюючий юридичний факт. Охарактеризовано оферту і акцепт в динаміці зобов'язальних правовідносин. Проведено відмежування зміни умов договору як способу захисту від суміжних способів захисту цивільних прав та інтересів. З'ясовано особливості та наслідки зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів. Охарактеризовано згоду сторін як дієву підставу зміни умов договору. Виокремлено та охарактеризовано зміну умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї зі сторін договору у разі істотного порушення договору другою стороною як найбільш поширену підставу зміни умов договору. Розкрито сутність односторонньої відмови від частини договірного зобов'язання як підстави зміни умов договору. З'ясовано особливості істотної зміни обставин як підстави зміни умов договору. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, юридичні факти, зміст договору, суб'єктивні цивільні права та охоронювані законом інтереси, спосіб захисту, зміна умов договору, згода сторін, істотне порушення, одностороння відмова, істотна зміна обставин.

Родоман Т. А. Изменение условий договора как способ защиты гражданских прав и интересов. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства имени академика Ф. Г. Бурчака НАПрН Украины, Киев, 2018.

В диссертации осуществлено общую характеристику существующих подходов и позиций относительно определения понятия договор как правоизменяющий юридический факт. Охарактеризовано оферту и акцепт в динамике обязательственных правоотношений. Проведено отмежевание изменения условий договора как способа защиты от смежных способов защиты гражданских прав и интересов. Выявлены особенности и последствия изменения условий договора как способа защиты гражданских прав и интересов. Охарактеризовано согласие сторон как действенное основание изменения условий договора. Выделены и охарактеризованы изменения

условий договора по решению суда на основании требования одной из сторон договора в случае существенного нарушения договора другой стороной как наиболее распространенное основание изменения условий договора. Раскрыто сущность одностороннего отказа от части договорного обязательства как основания изменения условий договора. Выявлено особенности существенного изменения обстоятельств как основания изменения условий договора. Сформулированы предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, юридические факты, содержание договора, субъективные гражданские права и охраняемые законом интересы, способ защиты, изменение условий договора, согласие сторон, существенное нарушение, односторонний отказ, существенное изменение обстоятельств.

Rodoman T. O. Contract Terms Changing as a Protection Method of Civil Rights and Interests. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Candidate of Science of Law on specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – The Academician F. H. Burchak Scientific-Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The contract terms changing as the way of civil rights and interests protection is considered in the dissertation. It is proposed to consider the contract as a legal fact of the private law sphere, which serves as the basis not only for the emergence of contractual obligations, but also for their modification and termination. The role of the civil-law contract is not limited only to the fact that it affects the dynamics of civil legal relations (generates, modifies or terminates them), but determines the specific rights and obligations content of participants in the contractual obligation. It is believed that the contract can also be a means of regulating the parties' behavior in the civil legal relations, including changes.

Attention is focused on the importance of reaching agreement on all the essential conditions of the contract. At the same time, attention is drawn to the fact that at the basis of any contract (including the introduction of changes) is the distinction between the parties' interests, individuality and disunity. The coordination of the individual wills of the parties to the contract is provided by such a stage as the initiation of the process, expressed through the offer and acceptance.

It is proved that the offer and the acceptance as separate legal facts are not endowed with the sign of autonomy which is necessary for the transaction, and therefore are only separate stages of the contracting parties' on the way of contract conclusion (the dynamics of the legal relations) exist with relatively limited duration and are synthesized to the contract.

It was proposed to amend the provisions of Part 2 of Art. 644 of the Civil Code of Ukraine in order to simplify the mechanism of changing the terms of the contract and avoid conflict situations between the contracting parties, setting the «normally needed time for an answer» at the level of 20 days, that is, 20 days is the maximum period to respond by the acceptor.

It is established that the common will of the parties is the basis for the contract terms changing, which corresponds to the will of each of them and is aimed at changing the legal relationship in the conditions agreed between them. The possibility at any time to change the contract terms follows from the principle of contract freedom, the content of which in the context of changing the contract terms is expressed in the following basic provisions: a) freedom of the person to enter into contractual relations freely; b) in the freedom of the parties to freely choose the type of contract (as named, so unnamed by law), which will govern the relationship between them; c) in the freedom of the parties to independently determine the conditions (content) of the contract; d) in the freedom of the parties during the period of the agreement to change (in whole or in part) the obligations arising from it.

It is established that a significant breach of contract is the basis for its changing only when it has already happened. Recognizing the significance of the contract breach, the court must proceed from the fact that as a basis for the contract changing at the request of one party, the law provides for not only the fact of violation of the terms of the contract by the other party, but also the presence of harm caused by the injured party to this violation. The expediency of introducing into the general provisions on termination of the obligation of an indicative list of essential violations of the contract, which are the grounds for the contract termination by the court, is substantiated. The category of essentials breaches of the contract can include: a) violations that lead or can lead to significant losses to the creditor (include real losses and lost profits); b) violations that make it impossible to use the subject matter of the contract for the purpose; c) violations which are related to an improper way of fulfilling a contractual obligation, etc.

Considering that the notion of «substantial violation» is general and allows the parties and the court to interpret it differently in the same case, it is suggested to the courts to consider the following factors in determining the essential of a contractual obligation breach: a) the fundamental importance of the proper performance of contractual conditions; b) deprives the creditor of a breach of what he was entitled to expect, except in cases where the debtor did not foresee and could not reasonably foresee such a result; c) the violation is intentional and the obligation cannot be fulfilled properly in the future. Accordingly, the courts should not restrict themselves to referring to the signs of the essential nature of the violation, but are obliged to indicate those circumstances which they have taken into account in determining the significance of a specific situation. In particular, when determining the significance of a contract violation, courts should take into account such circumstances as: a) the significance of the violation itself as a fact; b) the significance of the negative consequences of the violation. As facultative factors of materiality of violation, by court should be investigated as optional factors such as: loss of confidence in the debtor; the interest of the debtor in preserving the contract or its absence; debtor dishonesty; the creditor guilt and his good faith.

It is established that the legislator in para. 2 part 2 Art. 651 of the Civil Code of Ukraine, using the formulation «essential breach» the phrase «is largely deprived», reveals one appraisal concept through another. It was suggested to the courts, on the basis of a

detailed and in-depth analysis of the contractual conditions, to determine the amount that rights that the party expected when was entering into contractual relations. The contract in this case helps to determine the upper limit of the expected hopes of the injured party.

It was established that a unilateral refusal to perform a contract is the most often used as an operational sanction against a party that violates its obligations. In the case of a unilateral refusal from the contract only in a certain part of the contractual obligation does not cease, but changes, and not by changing the terms of the contract, but by terminating part of the obligation.

It is argued that the concept of «substantial circumstances changing» is an evaluation category, but the provisions of Para 2 Part 1 Art. 652 of the Civil Code of Ukraine contains the criterion by which a change of circumstances can be determined as significant, in particular: circumstances must change so much that, if the parties could foresee this, they would not conclude a contract or conclude it on other terms. At the same time, the justification in this regard is the approach according to which a substantial change in circumstances should be as the result of an external influence that does not exist between the parties of the contract.

The expediency of fixing in Part 1 of Art. 652 of the Civil Code of Ukraine the provisions of which the contract parties can change the contract by mutual agreement. This version of the parties' behavior fully meets the requirements of good faith in the civil law and allows solving problems related to a circumstances significant changing (including, if necessary, the question of the consequences of termination of the contract), on the basis of an agreement between the parties. At the same time, the possibility of changing the contract in connection with a substantial change in circumstances may be limited by the contract itself or the content of the obligation.

Keywords: contract, legal facts, contract content, subjective civil rights and interests protected by the law, protection method, contract terms changing, parties consent, significant breach, unilateral refusal, significant circumstances changing.

Свідоцтво про Державну реєстрацію фізичної особи – підприємця
№ 10000000800228

Підписано до друку 22.03.2018
Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Папір офсетний № 2.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 0,9 арк.
Тираж 150 прим. Замовлення № ____

Віддруковано в міні-типографії ФОП Степенко Р.Д.
02660, м. Київ, вул. М. Приймаченко, 1/27.
тел.: (044) 223-81-79, E-mail: 6724642@ukr.net, www.urb.com.ua